

Ko zaključujem to svoje delo, mineva dobrih 72 let od 10. marca 1944. In vendar umor dr. Stanka Vuka, Danice Tomažič in dr. Draga Zajca še vedno vznemirja slovensko javnost, zlasti na Primorskem, kakor dokazujejo članki, pisma uredništvu in celo polemike v Primorskem dnevniku iz zadnjih let.

Razlogov za to je več. Nekateri zadevajo žrtve. Tri mlada življenja so bila pokončana med vojno, a ne na bojnem polju, temveč v mestnem stanovanju. Vsa tri so že prestala hude preizkušnje in so veliko obetala. Za nobeno od treh žrtev ne bi mogli oz. smeli trditi, če je to sploh smiselno reči, da si je takšen konec zaslužila, pa tudi njihove družine so bile kruto ali kar mučeniško prizadete. Še zlasti Tomažičevi so se znašli v vrtincu najhujšega zla, kar ga je v teh krajih premoglo XX. stoletje.

A ta zločin nas vznemirja najbrž tudi zaradi razlogov, ki zadevajo morilce. Ti so bili očitno politično motivirani, glavna tarča njihove akcije pa sta bila Danica Tomažič in še zlasti njen mož Stanko Vuk. To dokaj jasno prihaja do izraza že v prvem delu pričujoče raziskave. Razsodbo preiskovalnega sodnika, češ da je šlo za rop, demantirajo izsledki policijske preiskave, pa tudi biografski podatki o žrtvah in prve javne reakcije po zločinu, ki so bile izrazito politično nastrojene.

Še bolj vznemirljivo je najbrž dejstvo, da je za zločin mogoče na osnovi tehtnih indicev osumiti ljudi z različnimi političnimi predznaki, resnici na ljubo domala vse strani v državljanski vojni, ki je divjala med drugim svetovnim spopadom na Slovenskem, zlasti v t. i. Ljubljanski pokrajini. Zato ta krvavi dogodek ponuja zrcalo, v katerem se lahko vsaka od vpletenih strani v tej slovenski katastrofi sooča s svojimi najslabšimi potezami.

Zločin bi lahko zagrešili nasprotniki OF. Razloge za to bi imeli, saj sta se zakonca Vuk opredeljevala za OF in se odpravljala v partizane. S tem korakom bi Stanko Vuk obrnil hrbet marsikateremu svojemu nekdanjemu somišljeniku ali vsaj političnemu sopotniku. Toda v drugem delu raziskave ugotavljam, da razlage, ki izhajajo iz te možne motivacije, odpovejo, kadar morajo pokazati na materialne izvršilce zločina. Drugače bi bilo, če bi se recimo Stanko Vuk, Danica Tomažič in

Umor dr. Stanka Vuka, Danice Tomažič in dr. Draga Zajca 10. marca 1944 v Trstu

Martin Brecelj: V Rossettijevi ulici so streljali trije pripadniki VOS OF

Knjiga Anatomija političnega zločina bo vsak čas izšla pri tržaški Mladiki

Pri tržaški Mladiki bo v kratkem izšla knjiga Martina Breclja *Anatomija političnega zločina*. Trojni umor v Rossettijevi ulici med uganjanji in dejstvi. Gre za zgodovinsko raziskavo o umoru književnika in politika dr. Stanka Vuka, njegove žene Danice Tomažič in njenega ljubljanskega gosta dr. Draga Zajca 10. marca 1944 v Trstu.

Delo je razdeljeno na tri dele. V prvem avtor – naš donedavni kolega – predstavi izsledke policijske in sodne preiskave, opiše življenjske poti treh žrtev ter obnovi prve javne odzive na zločin. Drugi del je posvečen kritični obravnavi razlag, po katerih je bil trojni umor delo nasprotnikov Osvobodilne fronte, zlasti slovenskih četnikov in domobrancev. V tretjem delu pa Breclj pretrese domneve, po katerih so zločin zagrešili pripadniki Osvobodilne fronte, še posebej komunisti, in v duhu nekaterih izmed njih razvije še svojo rekonstrukcijo krvavega dogodka, opirajoč se na pričevanja, obsežno arhivsko gradivo ter na bogato zgodovinsko literaturo. Delo prinaša kopico doslej malo znanih ali sploh nezanih podatkov. Knjiga obsega skoraj 300 strani srednjega formata, objavlja pa tudi dokumente in fotografije iz tistega časa.

S privoljenjem Mladike ponatiskujemo večji del epiloga, v katerem avtor strne glavne izsledke svoje raziskave.

Desno: Danica Tomažič in Stanko Vuk na poročni dan (osebni arhiv Natalije Pelikan Vuk); zgoraj: Drago Zajc (arhiv dr. Draga Zajca ml.); levo: večstanovanjska stavba v Rossettijevi ul., v kateri se je zgodil zločin (Državni arhiv v Trstu)

Drago Zajc znašli v katerem od tržaških zaporov ali v Rižarni ali v drugih nacističnih koncentracijskih taboriščih, kakor se je zgodilo Borisu Pahorju, Bernardu Šemerlu, Borisu Cergolju, Zori Perello in mnogim drugim, ki smo jih srečali v tej raziskavi. Poleg tega dose danje tovrstne razlage niti ne ponujajo pravih odgovorov na eno ključnih vprašanj zagonetke iz Rossettijeve ul., kako je namreč mogoče, da nepričakovan prihod dr. Zajca k Vukovim ni ustavil morilcev.

Toda zločin bi lahko prav tako zagrešili pripadniki OF, še zlasti pa komunisti v njenih vrstah, saj so od vsega začetka na to možnost mnogi opozarjali, posebno utemeljeno policijski preiskovalci. Kot se je izkazalo v tretjem delu te raziskave, je dejansko mogoče za takšno razlago najti ne le verodostojno motivacijo, ampak tudi kopico dokazov, ki omogočajo izsleditev materialnih

skem. Še najbolj verjetno sta bila pri tem vpletena Edo Brajnik in dr. Aleš Bebler.

Po tej rekonstrukciji sta zakonca Vuk padla, ker sta se opredeljevala za OF in se odpravljala v partizane, se pravi iz načelno istega razloga, ki ga v svojih razlagah navajajo obtoževalci nasprotnikov OF. Seveda pa je treba dodati, da bi zlasti Vukov vstop v OF lahko načel politični monopol KPS nad osvobodilnim gibanjem, saj bi z njim prišel v partizane politično ambiciozen človek, ki je užival široko podporo v krščanskosocialnih krogih na Primorskem in ki si ni pomišljal odpirati občutljivih vprašanj, kakor je bila likvidacija 14 Cerkljanov na začetku februarja 1944, po krivem obsojenih, da so izdali partijsko šolo v Cerknem. To pa se je očitno križalo s komunističnim načrtom revolucionarnega prevzema oblasti.

Tu se kaže tudi globlja narava političnega zločina v Rossettijevi ul. Šlo je za primer udejanjanja totalitarne ideologije. Kaj to pravzaprav pomeni? Na Slovenskem se je o tem na revolucionarni strani med prvimi temeljito spraševal Dušan Pirjevec, s katerim sem se svoj čas natančneje soočil. Nekatere njegove formulacije so posebno prodorne. Pirjevec je npr. akcijo, porojeno iz totalitarne ideologije, rad imenoval »revolucija«, češ da gre za dejanje, ki namerava svet vrniti k svojemu bistvu, ga dokončno odrešiti. Prav zato jo včasih imenuje tudi »absolutna akcija«, o kateri pa ugotavlja, da nujno vodi v uničenje, saj je v njeni luči brez vrednosti in torej ničevno vse, kar se ne sklada s ciljem, ki ga zasleduje. Gre za nekakšen metafizični makiavelizem.

V tej luči je razumljivo, kako to, da sta zakonca Vuk in posledično njun gost padla iz načelno istega razloga, zaradi katerega bi ju lahko ugonobili tudi nasprotniki OF. Očitno slovenskim komunistom ni šlo le za upor proti naci-fašizmu in se za dosego svojih ciljev niso pomišljali segati po vseh razpoložljivih sredstvih, pri čemer so pregazili osvobodilno gibanje kot tako. To naravnost dramatično jasno potrjuje voditeljica VOS Zdenka Kidrič, ko v pismu z dne 16. septembra 1943 svoji desni roki Edu Brajniku naroča, da je treba likvidirati »vse res škodljive voditelje in aktiviste«, ki so takšni v luči kriterija »koristi naroda in s tem hkrati tudi politične koristi za naš pokret«, ter da je treba po soglasnem sklepu IOOF pripraviti koncentracijska taborišča za ljudi, »ki niso propalce, pa vendar nismo sigurni, če ne bi spet zapadli v kake nepravde roke, če bi jih spustili«. Po isti logiki Aleš Bebler, Joža Vilfan in Franc Leskošek v pismu, ki so ga napisali 29. januarja 1944, dva dni po vdoru Nemcev v Cerkno, od članov PK VOS za Primorsko zahtevajo, naj odredijo »takošnjo aretacijo vseh tistih ljudi v Cerknem, ki vam jih bo RK KPS označil kot belo ali plavogardistične simpatizerje, čeprav jim ni mogoče ničesar dokazati«, ter naj jih brez nadaljnega postrelijo.

Moje raziskovalno potovanje se tu končuje, a pot, ki sem jo prehodil, se nadaljuje in mogoče celo na novo pričinja. Kar sem med svojim raziskovanjem opazil, sem skušal skrbno zabeležiti in nato povezati v smiselno teoretično celoto. Upam, da se zdaj ponuja popolnejši in jasnejši pogled na trojni umor v Rossettijevi ul., pa tudi na dosedanje poskuse njegove obrazložitve, kar nudi izhodišče za nova tovrstna potovanja. (...)

Martin Breclj

